

AİLE KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRK TOPLUM YAŞANTISINDA AİLE

Yrd. Doç. Dr. Deniz GÜLER
Yrd. Doç. Dr. Nazmi ULUTAK

Yakın zamanlara kadar toplumun temelini aile olduğu herkesce benimsenirdi. Ancak günümüzde bir takım kuşkulu sözler gittikçe daha fazla işitilir oldu. Aile kurumun çağımızda yeri bulunmadığından, günün koşulları ile uyumadığından, hatta ancak tutucu düzenleri sürdüren bir araç olduğundan söz edilmektedir.

Aile kurumu, çağın koşulları için gerekli midir, değil midir? Tartışılabilir. Ancak, kültürel ve toplumsal yapının dayandığı temellerden birinin hala aile kurumu olduğu gerçeği gözardı edilemez. İnsanın, duygusal ve fiziksel gelişimini tamamlamasında, toplumsallaşmasında, kişiliğini geliştirmesinde en geniş olanakları sağlayan, aile kurumudur.

1. AİLE KAVRAMI VE TANIMI

Toplumlar ekonomik düzen, yönetim, dinsel tutum, gelenek-görenek gibi birçok konularda ayrılık göstermektedir. Bu ayrılıklara karşı bir tek konuda ortak gibidirler. Ortak konu, ailenin temel bireyleridir. Başka deyişle bir kadın, bir erkek ve çocuk(lar).

Bunların dışında, aile kurumları da çeşitli yönleri ile toplumdan topluma ayrıdır, Bu çeşitlilik aile yapısı ve biçimi, yöresel ve sınıfsal ayrılıklardan kaynaklanmaktadır.

Ailenin büyükleri ayrı olabilir. Tarımsal toplum düzenlerinde genellikle geniş aile biçimlerine, başka deyişle sayıca kabarık ailelere rastlanırken; endüstriyel toplum düzenlerinde üye sayısı daha az aileler, dar aileler görülür. Toplumun yapısına görede, aile içindeki bireylere düşen görevlerde çeşitlilik gösterip iç ilişkilerini de etkileyebilir.

Aile, toplumdaki her kurum gibi, belli bir toplumsal düzenin parçasıdır. Bütünün bir parçası gibi. Toplum düzeni tarih içinde köklü değişmelerden geçer, aile kurumu da buna bağlı olarak değişime uğrar. Özcesi aileyi irdelerken, önce tarihsel bir ürün olarak ele alınmalı ve buna bağlı olarak ne tür değişmelerden geçtiği gözönünde bulundurulmalıdır. Bu değişmelere yol açan en önemli etken, toplumsal-ekonomik düzendir.

Aile sözcüğü, Latince «famulus», evcil köle anlamındadır. «Familia», tek efendiye bağlı olan kölelerin bütünü; başka bir anlam ise, kandaş ve kayınların topluluğu demektir (1). Aile, başka bir kaynakta da şu şekilde tanımlanmaktadır: «İçinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği eşler, ana-babalarla, çocuklar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven gerici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur (2)».

Aileyi diğer toplumsal gruplardan ayıran ve her çağda aile adı verilen insan topluluklarında karakteristik olarak dört nitelik ortaya çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

— Bir ailenin bireyleri tipik olarak aynı evde, aynı çatı altında yaşarlar. Bunlara ev halkı denir. Bazı nedenlerden dolayı geçici olarak ayrı yaşasalarda aynı ailenin bireyleri kendilerini ev halkından sayarlar. Ev halkı denilince, aynı evde oturan ve bir mekanda varolan, bütün işleri beraberce yöneten, aynı geliri paylaşan insanlar anlaşılmalıdır.

(1) ORHAN HANÇERLİOĞLU, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar Ve Akımlar*, Cilt. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul. 1976, s. 34.

(2) ÖZER OZANKAYA, *Toplumbilime Giriş*, 3. Basım, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara: 1979, s. 233.

— Aile içindeki bireyler, birbirleriyle evlenme, kan ya da evlatlık edinme bağlarıyla bağlanmışlardır. Karı-koca arasındaki bağ, genellikle kan ve bazen de evlatlık edinmedir.

— Aile, birbirleriyle süreçli etkileşim halinde olan karı-koca, anne-baba, kardeşler gibi toplumsal rolleri benimseyen bir grup insanların oluşturdukları birliktir. Bu roller toplumca saptanmakta, her ailede geleneksel, duygusal, deneysel etkenler sonucu ortaya çıkan duygu ve düşüncelerle kuvvetli bir biçimde desteklenmektedir.

— Her aile, genel olarak o ülkenin kültüründen bir parça taşımakla birlikte, görgü bakımından aileler belirli bazı ayrılıklar gösterirler. Aile görgüsü olarak adlandırılan bu durum sürekli etkileşim, birarada olma sonucu, aile bireylerinin bazı noktalarda kişisel davranışlarını ailedeki diğer bireyleriyle karıştırmalarından ileri gelmektedir.

Bu durum iki farklı kültürden gelen, iki insanın biraraya gelerek, içinde yaşadığı toplumun yapısına uygun olarak bir kültür yaratmalarıdır.

Belirtilen dört nokta bütünleştirilecek olursa, aile şu şekilde tanımlanabilir: aile, evlenme bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekanda yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir birimdir.

Ailenin yapısı, birtakım gereksinimlere yanıt verir. Yanıt verdiği konuları üç ana grupta toplamak olasıdır: (3).

— Eşlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerine yanıt verir. Aile örgütü evlilik işbirliğinin kurulması ile işlerlik kazanır. Eşlerin etkileşim örüntülerinde öncelikle karşılıklı gereksinme ve doyum ile oluşur.

— Üyelerini ortak inançlar, amaçlar ve kurallarla birbirine bağlar.

— Çocukların fiziksel olarak korunması, bakılması, büyütülmesi ve eğitilmesine olanak hazırlar. Çocukların yaşlarına uygun gerek-

(3) Ayrıntılı bilgi için bkz: SEHA L. MERAY, *Toplum Bilim Üzerine*, Hil Yayınları, İstanbul: 1982, s.162-163; OYA TUNCER, «Çocuk ve Aile Çevresi», *Çocuk ve Eğitim*, Türk Eğitim Derneği Yayınları No. 3, Ankara: 1980, s.5-6.

sinimleri, ailenin yapı ve gelişen devinime göre işbirliği içinde ailede karşılanır.

Aile kurulmasında belirtilen etkenlerden her birinin ayrı bir yeri vardır. Ayrıca ekonomik birimin önemi büyüktür. Genellikle küçük ve yaşama koşulları zorlu toplumlarda aile, ekonomik bir zorunluluktur.

Daha gelişmiş toplumlarda ailenin kurulmasında ekonomik etken çok önemlidir. Olanakları biraz daha geniş olan bu toplumlarda, genellikle kadın eve bakar, gerektiğinde dışarıda çalışabilir. Böyle toplumlarda çocuklarda genellikle, ailenin ekonomik yapısı içinde yer alır.

Gelişmiş toplumlarda, ekonomik etken ailenin oluşmasında küçük ve dar gelirlili topluluklardaki kadar önemli değildir. Cinsel ve duygusal gereksinimlerin karşılanması ne kadar önemli ise, çocukların doğması, bakımı, büyütülmesi ve ailenin ekonomik birim oluşu da önem taşır. Ama bütün bu etkenlerin önem sırası bir toplumdan diğerine göre değişiklik göstermektedir. Değişmeyen bir şey varsa, o da ailenin temel bireylerinin, daha öncede belirtildiği gibi her toplumda aynı kişilerden oluşudur.

2. İLKEL TOPLUMLARDA AİLE TİPLERİ

İlkel toplumlarda aile tipini etkileyen başlıca iki etken söz konusudur. Bunlar.

— Doğan çocukların anne ya da baba ailesine kaydolunması. Bu etken ailenin «Patrilinal» (baba soyundan) ya da «Matrilinal» (ana soyundan) diye sınıflandırılmalarına neden olmaktadır.

— Yeni evlilerin erkek ya da kadının ana-baba ya da akrabalarıyla beraber oturmaları da ailenin «Matrilocal» (annenin tarafıyla aynı yerde oturan) ve «Patrilocal» (babanın ailesiyle aynı yerde oturan) diye ayrılmalarına neden olmaktadır.

Maternal aile: İnsanbilim araştırmaları, ilkin insanlar arasında küme halinde evlenme ve her türlü kuraldan yoksun cinsel ilişkiler bulunduğunu gösterir. Bu durumda baba belli olmadığı için çocuklar toplumun, anneleri bilindiği için klanın egemenliğinin kadın olduğunu gösterir.

Yabancılık dönemi içinde geçen bu durumda, kadının geçinmeyi sağlamada iş payı daha önemlidir. Çünkü, erkek genellikle avlanmak için oturduğu yerden uzaklaşmaktadır. Kadın ise, erkek uzaklara gittiğinde, evini korumakta, bitki toplamakta, çocuklarına bakmaktadır.

Ana egemenliğine, ailede en yaşlı kadının egemenliğine dayanan bu düzene «Matron» denir. Hatta istediği zaman kadın, kocasını evden kovabilir. Bu durum, kadına şimdiye kadar hiç görülmemiş bir toplumsal önem kazandırmıştır. Destan ve mitlerde, Tanrıların, falcıların, perilerin kadın olduğu görülür. Bereket tanrısı Kbele, bu durumu simgeleyen bir örnek olarak gösterilebilir.

Zamanla, aile denilebilecek ilk topluluklar ana-baba-çocuklar arasında cinsel ilişkinin yaşağı ile başlar. Ailenin ikinci aşamasında kardeşler arasında da cinsel ilişkinin yasaklanmasıyla gerçekleşir. Bu durumda doğan çocukların babaları da belli olmaya başlar.

Paternal aile: Bronzun, bakırın, demirin bulunuşu ve onlardan silah, araç-gereçler yapılmaya başlandığı çağlarda kadının önemi ikinci sıraya düşer. Mülkiyet ve miras haklarını sürdürmek için babaları kesinlikle belli olan çocuklar yetiştirme gerekliliği ortaya çıkar. Babanın savaş esirlerini, silahlarını, savaş araç-gereçlerinin çocuklarına geçirmek istemesi, ataerkil kalıt hukukunun kurulmasını gerektirdi. Çünkü, anaerkilde, insanların soyu annelerinkiyle belirleniyordu, bu düzende böyle bir olanak yoktu.

Evlenen kız kocasının evine gitmekte, kocasının soyuyla hep birarada oturmaktadır. Böyle geniş ailelerde, ailedeki bütün yetişkinlerin çocuklar üzerinde az çok etkileri otoriteleri olmaktadır. Aile içinde iş bölümü ise, gençlerin ve yetişkinlerin yapacağı işler diye bölünmek yerine, erkeklerin yapacakları işler kadınların yapacakları işler diye, cinsiyete göre sınıflandırılmaktadır. Çocuklara gelince, kız ve erkek oluşlarına göre kadın ve erkek işçilerin çırağı rolünü oynamaktadırlar. Bu tip ailelerde genellikle yetişkinler, o derece ilkel bir yaşam sürmektedirler ki; çocuklar daha çocukluktan itibaren büyüklere arkadaşlık edebilmektedir. Bu durumda çocukların zamanından önce olgunlaşmasına neden olmaktadır.

Buraya kadar sözü edilen ilkel toplumlarda, ailelerde kadın ve erkeğin ekonomik işlevlerini saptamak için bir çok çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar şu şekilde özetlenebilir (4):

(4) REZZAN ŞAHİNKAYA, **Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 287, Ankara: 1967, s. 21.

- İnsan toplumlarının en ilkel göçebe avcılık ve ağaçlardan meyva toplama dönemlerinde, erkek geçici olarak karısının evine gitmektedir.
- İnsan toplumlarında nüfus artıp bir yere yerleşmeye ve yalın ziraat yapmaya başlandığı dönemlerde ise genellikle tarımla uğraşan kadın olup, erkeğin temelli olarak kadının evine gelmesinin adet olduğu görülmektedir.
- Toplumlar, daha ileri derecede ziraat ve özellikle hayvan yetiştirmeye başladıktan sonra, siyaset ve savaşlara karışarak ailenin, erkeğin bulunduğu yerde oturması gelenek halini almıştır.

3. AİLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ailenin tarihsel gelişimini verebilmek için ilkelden ilerlemiş olanlara doğru çeşitli kültürlerde vermek daha yararlı olacaktır.

Eski devirlerde «geniş aile», ortaçağda «dar aile», yeni çağda ve günümüzde «çekirdek aile» karakteristik.

Geniş Aile

Eski devirlerde evrensel ve karakteristik olan bu aile biçimi, özellikle Çin, Hindistan ve Japonya'da görülmektedir. Bugün bile köylerde, kasabalarda yaşayan bir çok insanlarda babanın karısı, evlenmemiş kız çocukları, oğulları, oğullarının karısı ve çocukları üzerinde mutlak egemenliği vardı.

Roma İmparatorluğunun ilk devirlerine ilişkin olan aşağıdaki olay, babanın aile üzerindeki mutlak egemenliğini göstermektedir. Eski Roma'lılarda, aile tümüyle pederşahi olup Latince'de «patria potestas», başka deyişle «baba egemenliği» en yüksek şeklini bulmuştur. Bu devirde aile reisi olan baba, ailedeki bireylerin kişisel yaşamlarını isterse mutlu, isterse mutsuz kılabilirdi. Örneğin, oğluna istediği kızı alır, kızını istediği kimse ile evlendirir, hatta evli kızını ya da oğlunu, karı ya da kocasından boşatabilirdi. Çocuklarını isterse başka ailelere evlatlık olarak verebilir, hatta satabilirdi.

Dar Aile

Ortaçağda, özellikle büyük şehirlerde, geniş ataerkil aile yerine, küçüğünün geçtiği görülmektedir. Bu aile, karı-koca, evlenmemiş ço-

cuklardan, anne ya da baba, akrabalarından oluşmaktadır. Bu dönemde, evlenmeler duygusal değil, ekonomik etkenlere önem verilerek yapılmaktadır. Bu aile tipine bir örnek olarak 15. yüzyılda İngiltere' de asiller ve arazi sahipleri gibi zengin sınıflar arasındaki evlenmeler gösterilebilir. Evlenme, herşeyden önce ticari sözleşme biçimindedir.

Belirtilen dönemde, toplumda, özellikle hiçbir kızın kocasız kalması istenirdi. Belirli bir yaşa gelen kızın evlendirilmesi hem bir adet hem de yasal bir zorunluluktur.

İster zengin, ister fakir ailelerde olsun, kadın evlenince sadece evinin işlerinden sorumluydu. Bu devirde büyüklerin, çocuklarına karşı ilgisi oldukça resmi ve soğuktu. Çocukların, kendilerine ilişkin hiçbir hakları bulunmamaktaydı. Çocuklar ancak bir eşya gibi, babalarının buyruklarına uyarlardı. Çocuklar babanıydı; istediği gibi ve kendine en uygun, işine en yarar biçimde onları yetiştirirdi. Evlenme işi ise, anne-baba için bir pazarlık konusu idi. Özellikle kızlarını mümkün olduğu kadar pahalıya satmak, her ailede özlemlenen birdurumdur. Kızların, evlenecekleri kimse hakkında fikir yürütme hakları yoktu.

Çekirdek Aile

Ekonomik koşulların değişmesi ve endüstriyel devrim, dar ailenin değişmesine ve modern çekirdek ailenin oluşmasına neden olmuştur. Çünkü, büyük şehirlerde fabrika ve diğer iş yerlerinde kolayca iş bulan gençler, ekonomik bağımsızlıklarını kazanınca, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki otoriteleri gittikçe zayıflamıştır. Bunun sonucu olarak, gençler eşlerini kendileri seçmeye ve evlenirken ayrı evler kurmaya başlamışlardır. Modern çekirdek ailenin, belli başlı özellikleri şunlardır:

- Arkadaşlık temelinde dayanılarak, yaşam arkadaşlarını seçme, özgürlüğü,
- Genç çiftlerin evlendikten sonra her iki tarafada bağlı olmaları,
- Karı-koca arasında eşitliğin benimsenmesi,
- Ailede, her sorunda karı-koca ve belirli yaşa gelmiş çocukların hep bir arada toplanarak, görüşerek karara varmalarıdır.

Aile kavramı, tanımı ve tarihsel gelişimin verilmesinden sonra, Türkiye'deki aile yapısına ve gelişimine bakılmalıdır.

4. TÜRK AİLE YAPISI VE GELİŞİMİ

Türk aile yapısı Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak iki aşamada incelenebilir.

A. Cumhuriyet Öncesi Aile

Boy yaşamı dönemini geçirerek iller ve devletler kurma dönemine gelmiş, ama henüz İslam Uygarlığının etkisi altına girmemiş olduğu zamanlarda Türk Uluslarında görülen aile tipi, «baba ocağı» idi. Buna «türkün»de denirdi.

Baba ocağında karı ile kocanın hakları eşitti. Kadın ailede erkekle aynı önemde yer alırdı. Öyle ki, ailede ana çocuklarına velilik etmeye yetkili, dul kaldığında çocuklarının vasisi, evinin mutlak yöneticisi idi. Destanlardaki araştırmalar, Hakan'ın buyurma yetkisine dahi tek başına sahip olmadığını gösteriyor. Bir buyruk «Hakan ile Hatun buyuruyor ki...» demekle yürürlüğe girerdi.

Eski Türk aile düzeninde kadın ile erkeğin birbirlerine eşit oluşları, yalnız bir tek kadınla evlenmesinden de anlaşılır. Gerçi, büyük istila devirlerinde erkeklerin töreye aykırı olarak, birden fazla kadınla evlendiği saptanmıştır. Ama bu durumda bile, aile ocağının resmi sahibi, erkeğin yaşam arkadaşı olan ilk eşi sayılmış, kalanına «kuma» adı verilmiştir.

Çocukların evlenerek baba ocağından ayrılımlarında eski Türk ailesinin özelliklerindendi. Bir delikanlı ev-bark sahibi olacak yaşa gelince, bir yiğitlik göstererek İ Kurulu'ndan bir ad alırdı. Böylece babasının vasiliğinden kurtulan delikanlı, Hakan'ın veliliği altına girer, «İldeş» olurdu. Sonra evlilik gelirdi. Delikanlı, evleneceği sırada aile malından mirasını peşin alırdı. Buna kız da «yumuş» adı verilen çeyizini katardı. Gelinle güvey mallarını birleştirerek, ortak bir ev sahibi olurlardı. Evlenmek sözcüğü de ev-bark sahibi olmaktan gelmektedir.

Çocuklar üstündeki velilik görevi, baba kadar anaya da aitti. Erkek, karısına sürekli saygı gösterir, sözgelimi bir yere giderken arabaya onu bindirir, kendisi arabanın arkasından yürürdü.

Eski Türkler'de aile sıralamasında bark ve türkün'den sonra 'soy' gelir. Aralarında kan birliği bulunan yakın ve yan akrabaların bütününe, soy denir. Soyda hem ana hem de baba yönünden akraba olanlar vardır. Birinciler ana soyu, ikinciler baba soyu adını alır.

Eski Türkler'de ana soyu ile baba soyu eşit değerdedir. Bunun sonucu olarak, eskilerin asalet dedikleri soyluluk, yalnızca babadan değil, anne yönünden de gelirdi.

Eski Oğuzlar'da aile adına, boy denirdi. Avrupa'daki aile adlarının aksine, küçük addan önce gelirdi. Her boyun kendine özgü bir damgası vardı. Sürüleriyle hazinelerini kendi damgalarıyla nişanlardı. Yakutlarda ise boyun bireyleri arasında ekonomik bir ortaklık söz konusu idi. Öyle ki bir adam, bağlı bulunduğu boya ait bir evde, saatlerce uyuyabilirdi. Toprak mülkiyeti de boya aitti. Küçük aileler, bu toprağı «zuğ» adı verilen bölümlere ayırarak ayrı ayrı ekerlerdi. Ama, mülkiyet ortaktı ve gerektiğinde yeniden bölünebilirdi.

Müslümanlığı benimsedikten sonra Selçuklular, törelerini uzun bir süre daha devam ettirdiler. Özellikle kadınların toplumsal hakları yönünden. Bu durum Selçuk Uygarlığına ait bazı minyatürlerden, içinde kadın resmi bulunan seramiklerden ortaya çıkmaktadır. 13. yüzyılda ünlü Arap gezgini İbni Batuta, Selçuk kadınlarının değişik zamanlarda ve çevrelerde, çeşitli dış etkilerin ve hukuk sistemlerinin altında yaşamış olmalarına karşın, Türk gelenek ve göreneklerini koruduklarını belirtir.

Bu yeni yaşam, Türk aile düzeni üstünde, özellikle kadının toplum ve aile içindeki yeri konusunda sonuçlar doğurmakta gecikmedi. Türkiye'de köylü kadınların hemen hepsi çiftlikte, ev endüstrisinde, evlerinin ekonomisinde önemli roller oynarken, kentlerdeki kız kardeşleri zamanla dört duvar arasına kapandı.

İlk ayrım Bizans ve İran etkisinde kalarak 15. yüzyılda «harem»in kurulması ile başlar. O devrin sultanının buyruğı ile saray iki bölüme ayrılmıştır. Harem ve Selâmlık. Bunlardan harem öyle bir yerdi ki, eşikte iki çift papuç, kadının bir hanım misafiri olduğunu gösteriyorsa kocası bile içeri giremezdi. Selâmlık ise, erkekler bölümü idi.

İmparatorluğun ileri gelenleri Sultanı izlemekte gecikmediler. Böylece harem yaşamı belli bir sınıf arasında gelişti, gelenekselleşti. Sonra, kadınların giyim ve davranışları ile ilgili kararlar arka arkaya geldi. Kadınların giyim ve davranışları ile ilgili kararlar şu şekilde özetlenebilir:

«1603'de kadınların kaymakçı dükkanlarına girmemeleri, 1610'da erkeklerle birlikte sandala binmemelerine karar verildi. 1750'de kadınların mesire yerlerine gitmeleri yasaklandı. 1787'de ince kumaştan ferace giyilmemesi, diken terzilerin tekrarı halinde dükkanların önünde asılacağı ilan

edildi.... Üçüncü Osman zamanında kadınlar, haftada ancak dört gün sokağa çıkabiliyorlardı. IV. Mustafa zamanında bu yasaklar hafta boyunca uygulanır oldu. 1900 Tenbihnamesi ise, kadınların babaları ya da oğulları ile dahi sokakta kalmamalarını, belirli alanlarda dolaşmamalarını tenbih ediyordu» (5).

Evlilik genellikle ana-baba ya da akrabalar tarafından düzenlenirdi. Kızlar eşlerini seçmede pek birşey söyleme ya da isteme hakkına sahip değildiler. Gelin ile güveyin düğün gününe kadar birbirlerini görmeleri pek seyrek olurdu. İslâm kurallarına göre, evlilik sözleşmesinin iki erkek ya da bir erkek iki kadın tanığın huzurunda yapılması gerekti. Bu durumda bile gelin, ayrı odada bulundurulur ve soruları kapı ardından yanıtlardı. Koca, olanaklarına ve mal gücüne göre karısını besleme, yuvasının eğer varsa köle ve uşaklarını yönetmekle sorumlu idi. Kadınların, kendi mallarına diledikleri şekilde sahip olmaları ya da kullanmaları hakları şeriatça verilmiştir. Ancak görünüşte ve çoğu kez uygulamada koca, ailenin mutlak hakimi idi.

Öte yandan ilk bakışta, boşanma konusunda kocaya çok fazla hak tanınmış gibi görünüyordu. Ama bazı kurallar uygulamada kadınları da az çok koruyordu. Öyle ki, boşanma konusu olduğunda, koca tarafından kadına «mihir» adı altında bir miktar para ödenmesi zorunlu idi. Eğer bunun miktarı evlilikten önce ya da evlilik sırasında saptanmamışsa, kadın yine de boşanma halinde «mihir» isteyebilirdi. Buna karşılık, şeriatın koyduğu kurallarda kadını koruyan hukuki maddeler pek yoktu. Olanlarda gereği gibi uygulanmıyordu.

Boşanma halinde, çocukların bakımı şeriatça şu şekilde düzenlenmişti. Erkek çocuk, anne bakımına gereksinim duyduğu sürece, kız çocuk ise ergenlik çağına kadar annesinde kalırdı. Eğer çocuk, eşler ayrıldıktan sonra dünyaya gelmişse bakım tümüyle anneye aitti. Babada masrafları karşılamakla sorumlu idi. Ananın ölümü halinde çocukların bakımı, ananın kadın akrabalarına düşerdi. Eğer yaşıyorsa anneanne, değilse uygun yaştaki teyze, eğer ana tarafından bir kadın akraba yoksa bu görevi, babaanne ya da hala yüklenirdi.

Kırsal bölgelerde, yani köyde, ovada, yaylada aile düzeni kent ve kasaba topluluklarındakinden çok farklı idi. Hemen bütün topluluklarda erkek evleneceği kızın ailesine değişik bölgelere göre ka-

(5) İSERVET SERDAROĞLU, *Aile Çevresi*, Redhouse Yayınevi; İstanbul: 1972, s. 34.

lin, ağırlık, başlık adı altında bir miktar para öderdi. Öte yandan bazı oymaklarda evlilikten önce arkadaşlık hoş görülür, kızlara kendi kocalarını seçme hakkı verilir.

Köy kadını, hiçbir zaman yüzünü örtmemiştir. Çünkü herşeyden önce yaşadığı ortam, doğa izin vermemiştir. Kırsal bölge kadınlarının en önemli özelliklerinden biridir. Düğünlerde erkeklerle birlikte eğlenceye katılıp halay tutmaktadırlar. Bu töre, Anadolu'nun pek çok yerinde bugün de süregelmektedir.

Akınlarda, savaşlarda eriyen, yok olan nüfus, erkek nüfusudur. Türk ulusunun yaşamı akınla, savaşla geçmiştir. Bu yüzden erkek çocuk, daima kız çocuktan daha çok beklenmiştir. Öyle ki, eskiden bazı bölgelerde aileler, erkek çocuklarının çokluğuna göre saygı görmüşlerdir. Ama köylerde kadın, hiçbir zaman kasabalarda, kentlerde olduğu gibi günlük yaşamdan ayrı tutulmamışlardır.

Anadolu'da çoğunlukla, tek kadınla evlilik uygulanmıştır. Ancak, bazı Türkmen oymakları arasında oğlu olmayan kadın, kocasına ikinci kez evlenme izni de verirdi. Yörükler arasında ise çok kadınlı evlilik gelenekselleşmişti.

B. Cumhuriyet Sonrası Türk Ailesi

Ulusal bağımsızlık savaşını başarı ile gerçekleştiren Türk Ulus-u, Atatürk yolunda bundan sonra, belki de daha zor bir savaşın içine giriyordu. Bu savaş, Ulusun bağımsızlığını korumak, çağdaş devletler düzeyine gelmektir. Başka deyişle, toplumsal ve kültürel alanlarda da devrimlerini tamamlamaktır.

İmparatorluğun çöküşü ve içinden çıkılan savaşın getirdiği zorluklar, bunun sonucu olarak ekonomik yapının zayıflığı, verilen bu savaşında güçlüklerini bir kat daha arttırmıştır. «Memlekette sanayi yok gibidir, bir kaç fabrika müstesna olmak üzere, ulusal denebilecek ve ulusal gereksinimi karşılayacak tek bir sanat yoktur. Yabancı ülkelerden gelen mallara direnebilecek pek az el tezgahı kalmıştır. Ülkenin gereksinimi olan bütün mamül maddeler, bu arada önemli miktarda giyecek eşyası, dışarıdan gelmektedir. Tarımsal üretim I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminde büsbütün gerilemiş, çeşitli ürünlerin dıştan alınması gereği doğmuştur» (6).

(6) İSMAIL CEM, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul: 1973, s. 286.

İşte bu koşullar altında ülkeyi yeniden canlandırıp, bağımsızlıktan ödün vermeden, çağdaş uygarlığa ulaşmak için yapılan devrimlerin anlamı daha bir önem kazanmaktadır. Atatürkçülük ilkelerinden olan «Laik»lik ile toplumsal yaşamda dine karşı özgürlüklerini kazanan bireyler, özellikle kadınlar, eşitliğin temelini de atmaya başlamışlardır. Özellikle 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile hukuksal açıdan kadın ve erkek arasındaki eşitlik kurulmaya çalışılmıştır. Bu kadınların özgürlüğünü de korumaktaydı. Örneğin: 262. madde: çok karılığı yasaklıyor, eşit boşanma hakkı tanıyor, çocukların gözetimini ana babanın her ikisine de veriyordu. 264. madde: boşanma halinde, çocuğun ana babadan hangisine verileceği hakim kararına bırakıldı, ölüm halinde ise çocuk, geride kalan eşe verildi. 439. madde: aile içinde malların yönetilmesinde gerekse ölümden sonra servetin paylaşılmasında kadına, erkekle eşit haklar tanıyor. Evlenmelerin geçerli olabilmesi için, nikâhın gelinin huzurunda yapılması koşulu kondu. Ayrıca Medeni Kanunun getirdiği haklara ek olarak, başka önlemlerde alınıyordu. 1930 yılında kadınlara, yerel seçimlerde oy kullanma hakkı verildi. 1934'de Anayasa değiştirilerek bu hak genel seçimleri de kapsayacak biçimde genişletildi. Okuma-yazma zorunlu kılındı. Böylece Osmanlı döneminden kalan gelenek ve göreneklere bir yerde tamamen ters çıkan, ama bunun toplum içinde yaşatmasını bilen bir politika ile devrimler yapılıyordu. Özellikle harf devriminin ülkenin demokratikleşmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Kadın özgürlüğü açısından, kadının ekonomik bağımsızlığı kazanabilmesi hukuki açıdan tam olarak sağlanmasa da yinede kadınların çalışabileceği söyleniyordu. Ancak bütün bu belirtilenlerin gerçekten toplum yaşamı içinde yaşanıldığını söylemek çok zordur. Bunların çeşitli nedenleri vardır. Yeri geldiğinde bunlarda verilmeye çalışılacaktır. Ama şunu belirtelim ki, bu yasanın çeşitli aksak yönleri bulunmaktadır. Örneğin: kadının, kocasının rızası olmadan çalışmaması, aile başkanının koca olduğu, özellikle ceza yasasında kadının evlilik dışı cinsel ilişkileri ile erkeğinkileri eşit biçimde cezalandırılmamakta, ayrıca erkeğin bu tür ilişkilerinin kanıtlanmış sayılabilmesi için gerçekleşmesi oldukça güç koşullar ileri sürülmektedir. Böylece de, evlilik bağına bağlılık, salt kadından beklenmektedir. Nitekim gelenek ve görenekler de bu tutumun yaygınlığını yansıtmaktadır. Şimdiye dek Medeni Kanun ve diğer yasalar içinde kadının ve aileyi yasaların nasıl gördüğü aktarılmaya çalışıldı. Bundan sonra ise köy, kasaba ve kentlerde yaşayan ailelerin yapıları, yapı-

lan araştırmalarla ortaya çıkartılmaya çalışılacak ve aile yapısındaki gelişim, değişimlerin siyasi gelişim ile olan ilişkisi kurulacaktır.

Planlı bir kalkınmayı amaç edinen Atatürkçü dşüne, «i dinazimi özerk biçimde işleterek gelişme gücünü çok partili yaşama geçtikten sonra gittikçe yitirmeye başlamış ve yeni sömürgeciliğin etkisi altına girmiştir» (7). Hele 1950'lerden sonra, ülke içinde dış güçlerin etkinliği gittikçe artmıştır. Böylece ülkede, siyasi ve ekonomik erk Batı lkelerinin işbirliğini yapan, ithalatçı tüccar ve büyük toprak sahiplerine artan ölçüde geçmeye başlamıştır.

20. yüzyılın en önemli özelliklerinden biri, ülke kalkınmalarının temel çıkış noktasının sanayileşmesinden geçmesidir. Ancak belirtildiği gibi, çok partili yaşama geçildikten ve A.B.D'den Marshall yardımının benimsenmesinden sonra Türkiye'ye yatırım politikasını tarım sektörüne yöneltti. Tarımda makinalaşmaya hız verildi. Traktörlerin, biçerdöverlerin, sulama tesislerinin sayısı arttı ve ürünleri pazara aktarabilmek için gerekli yol şebekesinin geliştirilmesi için gerekli çalışmalara başlandı. Böylece devletçiliğin temel savunucularından olan sanayileşmeye sırt çevrilerek, tarım kesiminden kalkınma yoluna gidildi. Ancak 1960'larda tarım kesiminde baş gösteren tıkanmalar, nüfus artışı, dünya genelinde gelişen ekonomik ve politik koşullar, çarpık bir sanayileşmeye yol açtı.

Bu politik, ekonomik değişmeler ülkede aile yapısını da etkiledi. Özellikle köylerden, kentlere göç başladı. Önce şu söylenebilir; çarpık ekonomik sistem yüzünden plansız olarak köyden kente göç olmuş ve oluşan çekirdek aileler, modernleşmenin ya da çağdaşlaşmanın değil, olanaksızlıkların sonucunda kentlerde oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda en azından iki tip ailenin var olduğu gösterilmektedir (8). Bunlar; geniş ve çekirdek (ağdaş) aile tipleridir.

Türkiye hızlı değişme sürecine karşın, kırsal kesimde geleneksel ilişkilerin korunduğu toplumlardan birisidir. Ülkenin kırsal kesim-

(7) OZANKAYA, s. 325.

(8) SERİM TİMUR, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları No: D-15, Ankara: 1972, s.30-61. Türkiye'de aile türlerini çoğaltmak olasıdır. Özellikle i göçlerin arttığı günümüzde gecekondü ailesi, dış göçler sonucunda ortaya çıkan yurt dışındaki aileler ya da yurda kesin dönüş yapan insanların oluşturduğu aile tipleri; köy ve kent arasında varolan kasaba aileleri bulunmaktadır.

lerinde, özellikle tarım yapılan yörelerde ailenin üretimsel rolü temel özelliktir. Kişilerin birey olarak değil, aile üyesi olarak tanındığı kırsal toplulukta akrabalık ilişkileri, bireyin toplulukla bağlantısının ana dayanağıdır.

Ailenin bu kuruluş biçimi, katı bir basamaklı (hierarchy) yapılanma gerektirir. Tüm bireylerin maddi bağımlılık ilişkisiyle bağlı olduğu aile birliği, üretim aracı olan toprağın mülkiyetine sahip aile başkanının egemenliği altındadır. Ailenin taşıdığı bu özellikten dolayı çocuk, öncelikle bir iş gücü olarak önem taşır. Başka deyişle çocuğa çocuk olarak değil, üretken bir kişilik olarak bakılmaktadır (9).

Aile ve çocuğa özel bir anlam veren kırsal koşullar, günümüzde etkinliğini sürdürmekle birlikte, toplumsal yapının aileye değişik bir nitelik kazandırarak, değiştiği de bir gerçektir. Özellikle iç göçler ve kentleşme yoluyla kırsallaşma çözümlenirken ailenin yapısı ve işlevi de değişmektedir.

Bu durumda Cumhuriyet sonrası aile yapısını, köy ailesi ve kent ailesi olarak incelemek olanaklıdır.

Köy ailesini incelemeyen önce, kavram olarak köyün hangi anlamda kullanıldığını belirtmek gerekir. En genel anlamda köy, «tarımla uğraşan, içinde yer aldıkları geniş toplumda ortak çıkarları hem az olan hem de sınırlı ölçüde eşgüdölmüş bulunan, birbirleri karşısında güçlü bir özerklik eğilimi gösteren, yani toplumsal çevreden çok doğal çevreye yakın olan, birkaç düzine ile birkaç yüz arasında değişen sayıda hanelerden kurulu, belli ve özenle korunan, sınırları olan topluluklar»dır (10). Bir diğer tanımda şu şekildedir. «Halkı belli bir toprak bütün işleyen, kır yerleşmesi düzeninde konutları topluluğu»dur (11). Ancak, verilen bu tanımlara ufak bir ekleme yapılmalıdır. Çünkü, köy yerleşiminde üretim, toprak işlemenin dışında hayvancılığı da kapsamaktadır. Yani işin özünde köyler, doğaya yakın, onu işleyerek üretimi gerçekleştiren, nüfusu kentlere ve kasabalara göre çok daha az olan yerleşim yerleridir. Yerleşim yeri

(9) DENİZ GÜLER, Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi, Anadolu Üni. İ.B.Y.O. Eskişehir: 1991, s. 60.

(10) ÖZER OZANKAYA, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, Ank. Üni. S.B.F. Yayınları, s. 1.

(11) Türkçe Sözlük, 6. Baskı. TDK Yayınları, Ankara: 1974, s. 516.

kavramından da çıkarılabilecek bir başka sonuç, belli bir toprak üzerinde yerleşmiş ve üretimini bu topraklar üzerinde yapan topluluktur.

Yapılan bu açıklamalar doğrultusunda köy ailesini, daha özeldede ağırlıkla üzerinde durulan ülkemizin köy ailelerinin yapılarını, özelliklerini ortaya çıkarmak temel amaç olmaktadır. Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, ülkemizin hem coğrafi özelliği, hem de iklim koşulları, bunlarında ötesinde yüzyıllardan beri gelen çeşitli kültür birikimlerinin farklılığı tam bir genelleme yapma olanağını vermemektedir. Çünkü yukarıda belirtilen özellikler ve bunlarında ötesinde varolan diğer özellikler konu olan köy aile yapısının çeşitli yerleşim bölgelerinde değişik olacağını göstermektedir. Ayrıca üzerinde durulan konuya ilişkin yeterince araştırma yapılmamış olması, sayıca az olan yapılmış çalışmaların ise çok eskilere dayanması, bugünkü köy aile yapısının özelliklerini ortaya çıkarmada olumsuz etkenler olarak sıralanmaktadır.

Belirtilen olumsuz etkenlere karşın bazı genellemelere varmak olasıdır. Genellemelere varmak için, araştırma yapılmış olan köylerden elde edilmiş verilerden yararlanılacaktır. Böylece, hemen her köyde bulunan ortak özellikler ortaya çıkarılacaktır (12).

1985 yılı Genel Nüfus Sayımına göre toplam nüfus 50.664 milyon kişidir. Bu sayım içinde, köy ve köy altı yerleşme birimlerinde nüfusun sayısı 23.798 milyondur. Başka deyişle, toplam nüfusun yüzde 47.0'i köy ve köy altı yerleşme birimlerinde yaşamaktadır. Ancak bu oran geçmiş yıllara oranla gittikçe düşmektedir. Çizelge-1'de sayım yıllarına göre şehir ve köy nüfusları artış oranları (1950-1985) gösterilmektedir (13).

(12) Yapılan kaynak araştırması sonucunda, ÖZER OZANKAYA, **Köyde Toplumsal Yapı...**, Serim TİMUR, **Türkiye'de Aile Yapısı** adlı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu çalışmaların yanısıra dolaysız olarak konuyla ilgili olmayan, ancak yararlanılan bazı etnolojik köy çalışmaları da bulunmaktadır.

(13) İstatistik Enstitüsü Genel Nüfus Sayımı, 1985, s. 405.

ÇİZELGE-1 : Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları

(Bin Kişi)

Sayım Yılları	ŞEHİRLER				KÖYLER		
	Toplam	Yıllık		Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)	Yıllık		
		Sayım Yılı Nüfusu	%		Sayım Yılı Nüfusu	%	
1950	20.947	5.244	25.0	22.70	15.703	75.0	21.90
1955	24.065	6.927	28.8	55.67	17.138	71.2	17.48
1960	27.755	8.860	31.9	49.21	18.895	68.1	19.53
1965	31.391	10.806	34.4	39.41	20.585	65.6	17.14
1970	35.605	13.691	38.5	47.33	21.914	61.5	12.51
1975	40.348	16.869	41.8	41.75	23.479	58.2	13.79
1980	44.737	19.645	43.9	30.47	25.092	56.1	13.29
1985	50.664	26.866	53.0	62.61	23.798	47.0	10.59

Köy ailesini incelerken, genel anlamda Türkiye'nin yapısının anlaşılmasında kolaylaşmaktadır.

1985 yılı sayımında, iktisaden faal erkek ve kadın nüfusun iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı Çizelge-2'de gösterilmektedir(14).

ÇİZELGE-2 : İktisaden Faal Erkek ve Kadın Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

(12+ yaş)

İktisadi Faaliyet Kolu	1980			1985		
	K	%	E	K	%	E
Tarım	87.31		44.03	86.54		43.13
Madencilik	0.02		1.11	0.02		1.04
İmalat Sanayi	4.45		14.28	4.43		14.18
Elektrik, Gaz-Su	0.03		0.27	0.01		0.17
İnşaat ve Bayın. Hizmetleri	0.07		6.49	0.09		5.69
Ticaret (Otel, Lokanta ve vs.)	0.74		8.83	1.09		9.96
Ulaştırma	0.38		4.32	0.42		4.47
Mali Kurumlar	1.12		1.86	1.32		22.2
Hizmetler	5.26		17.65	5.89		18.42
İyi tanımlanmamış faaliyetler	0.62		1.15	0.18		0.72

(14) A.g.k., s. 331.

Çizelgeden de görülebileceği gibi, kadınlar büyük oranda tarım sektöründe çalışmaktadır. Köy ve köy altı yerleşim yerlerinin temel çalışma işyeri tarım sektörü olduğu düşünülürse, bu yerlerde çalışan kadın oranının (% 86.54) yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi aile, en yalın anlamda iki karşı cinsin bir araya gelmesiyle kurulur. Ancak bu kuruluşun toplum ve yasalar tarafından onayı da gerekmektedir. Yasal bir yapıya sahip olmak için, kurulan ailenin medeni nikâh yapması gerekmektedir. Ancak toplum içinde yasal bir geçerliliği bulunmayan ama uygulamada varolan imam nikâhı da bulunmaktadır. Ülkemiz yerleşim yerleri açısından gösterdiği durum Çizelge-3'de verilmiştir (15).

ÇİZELGE-3 : Yerleşim Yerlerine Göre Medeni ve İmam Nikâhı Olanların Dağılımı

NİKAH BİÇİMİ	3 B.KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
Medeni Nikâh	54.1	38.5	40.5	29.8	35.4
İmam Nikâhı	5.1	5.6	4.8	21.3	15.0
İkiside	40.6	55.3	54.7	48.4	49.2
Nikâhsız	0.3	0.6	0.0	0.5	0.4
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Çizelgeden ülkemiz köylerinde geleneksel yapının ağırlığı ortaya çıkmaktadır. İmam nikâhının oranının yerleşim yerlerinin küçüldükçe arttığı, medeni nikâhın ise azaldığı görülmektedir. Bu durum bir noktada şu şekilde açıklanmaktadır: «Köy topluluklarında bir erkekle kadın arasındaki evliliğin yasa ve töreye uygun sayılması için imam nikâhı yeterli bir koşuldur. Resmî nikâh yaptırmamış olduğu için bir evliliğin yasal ve törel sayılmaması durumu ile karşılaşılmaz. Bu nedenle de, köylerde 'anası-babası bilinmeyen çocuklar' sorunu günümüzde de sürmektedir. Nitekim yaklaşık olarak her on yılda bir yasa çıkarılarak kamu yönetimince köylerdeki böyle çocukların ana-babalarını belirleme çalışması yapılır. Resmî nikâh ise çocukların okula ya da askere gitmeleri durumunda, ayrıca tarım dışına nüfus atma

(15) Bu durum ile ilgili olarak VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelirmeler: 1984-1988, s. 329'da, «evlenmeler büyük oranda, hem resmî hem de dini nikâh şeklinde yapılmaktadır. Bu şekilde evlenenlerin yaklaşık 85.0 dir», açıklaması bulunmaktadır. Oranların açık olarak belirtilmemesi nedeni ile, temel sayılabilen S. TİMUR'un kaynağını kullanma, uygun görülmüştür.

gereğini duyan köylerde, bir de özellikle kamu kesiminde kalan ya da sigortalı olan işlerde çalışma durumunda aranıp başvuru, bu etkenlerin etkisiyle yaygınlaşıp benimsenmeye başlayan bir yol olmaktadır» (16).

Kuruluştaki böyle bir yapının ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak şu da belirtilmeli ki, evlenecek kişilerin bu kararı vermelerinde ailelerin rolü büyük olmaktadır. Bu rol, kız çocukları için dahada artmaktadır. Çizelge-4'de yerleşim yerlerine göre kadınların evlenme biçimleri gösterilmektedir (17).

ÇİZELGE-4 : Yerleşim Yerlerine Göre Kadınların Evlenme Biçimi

KARAR VERME	3 B.KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
Kendi rızası olmadan ailesinin rızası ile	7.7	12.5	11.3	11.8	11.4
Ailesinin kararı, kendi rızası	59.1	67.7	72.2	67.0	67.0
Kendi kararı, ailesinin rızası	29.6	12.0	10.5	10.0	12.5
Kaçma	3.3	7.1	4.3	9.2	7.6
Kaçırılma, başka	—	0.7	1.7	2.1	1.6
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Görüldüğü gibi ailelerin, evlenmelerdeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Aynı konuda hem erkek hem de kadınları kapsayan ve dört köy üzerinde yapılan araştırmadan çıkan sonuç ise şöyledir: (18)

ÇİZELGE-5 : Evlenme Biçimi

NASIL EVLENDİN ?	A KÖYÜ		B KÖYÜ		C KÖYÜ		D KÖYÜ	
	E %	K	E %	K	E %	K	E %	K
Kendim karar verdim	7.4	6.2	6.8	3.8	7	2.3	22	4.8
Büyüklerime danışarak, kendim karar vererek	29.6	6.2	40.1	5.1	9.3	—	7.3	—
Büyüklerimin rızasını alarak	59.3	59.4	47.5	64.1	60.1	41.9	63.4	14.3
Büyüklerim bana danışmadan	3.7	28.1	3.4	26.4	—	—	—	—

(16) OZANKAYA, Toplum Bilime..., s. 242.

(17) TİMUR, s. 71.

(18) OZANKAYA, s. 246.

Diğer bir kaynakta bu konuda şunlar belirtilmektedir. «Yirmibeş yıl önce evlenecek olan kız ve oğlanın eşini ailesinin seçmesi geneleği hakimdi. Bugün evlenmek isteyen delikanlı, eşi olacak kız seçebilme özgürlüğüne sahip olmuş gibidir. Kız ise, ana ve babasının evlenmesine ilişkin kararlarına karşı itiraz etme hakkına sahip değildir... Nişan ve evlenmelerde son karar çoğunlukla ana ve babalara aittir» (19).

Medeni Kanuna göre evlenme yaşı erkekler ve kızlar için belirtilmiştir. Ancak, köylerde özellikle kızlar açısından evlenme yaşı çok küçüktür. Çizelge-6'da evlenme yaşları gösterilmektedir (20).

ÇİZELGE-6 : Evlenme Yaşları

	A KÖYÜ		B KÖYÜ		C KÖYÜ		D KÖYÜ	
	E %	K	E %	K	E %	K	E %	K
15'den küçük ...	1.7	50.9	—	37.5	7.0	7.0	2.4	4.8
15—19	40.7	47.2	37.2	53.1	32.6	32.6	26.8	57.1
20—24	44.1	1.9	44.4	6.3	18.6	25.6	36.6	21.4
Bilinmiyor, bekar, cevapsız	1.7	—	—	3.2	14.0	27.9	7.3	11.9
TOPLAM %	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
TOPLAM sayı ...	59	53	27	32	43	43	41	42

Bu araştırmalardan çıkan sonuç, yasal yaş sınırlarının altında köylerde yüksek bir oranda, özellikle kızlarda evlenmelerin olduğunu, ama genelde 15-19 yaş arasında ortalamanın yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır. Erken yaşta evlenmenin getirdiği çeşitli fizyolojik ve psikolojik sakıncaları bulunmaktadır. Ancak, kısıtlı bir çevre içinde yaşayan bireylerin toplumsal gereksinimlere ilişkin yeterince bilgi olmamaları, evlenmelerin erken yaşta gerçekleşmesine etki etmektedir. Bunun yanı sıra işin ekonomik yanı da aileler için önemli bir etkendir.

Ekonomik bir birim olan Türk köy ailesinde, tüm bireyler üretimi katılırlar. Köy ailesinde kızların para, taşınır ya da taşınmaz mal-

(19) İBRAHİM YASA, 25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara: 1969, s.63'den aktaran; OZANKAYA, s.240.

(20) OZANKAYA, Köyde..., s.259.

lar isteyerek, başka deyişle «başlık parası» karşılığında evlendirilmelerinin, kız ailesinin işgücü kaybına karşılık olduğu, erkek ailesi açısından ise aileye katılan yeni bir üretici gücün bedeli olduğu, bu nedenle başlığın tecimsel bir değişimi temsil ettiği söylenebilir. Kentlerden köylere gidildikçe artan bu olgunun, bölgelere göre dağılımında geleneksel teknolojiye dayalı tarımın en çok yapıldığı, kadınların yoğun bir biçimde üretime katıldıkları Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde en yüksek orana eriştiği (% 71.4), buna karşılık makinalı tarım teknolojisinin geliştiği ve kadın nüfusunun çoğunluğunu tarım dışı kaldığı Batı Anadolu'da en düşük olduğu (% 19.7) yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır (21).

Bölgelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, başlık geleneğinin günümüzde birçok köyde varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Zaten çetin ekonomik sorunlar içinde yaşayan köy ailelerinde bu konu, daha bir sorun olmaktadır. Başlık veremeyecek durumda olan erkekler, kızları rızası ya da rızası olmadan kaçırarak, aileler arası düşmanlıklara yol açmakta, hatta kuşaklar boyu sürüp giden kan gütme olaylarına neden olmaktadır. Bu yolda çıkmaz olduğunu anlayan erkeklerin çoğu evlenmemekte ve geç yaşlara kadar bekar kalmaktadırlar.

Şimdiye kadar belirtilen noktalar, köy aile biçiminin yapısına ilişkin bazı ipuçları vermesine karşın, tam netlikle anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan aile yapısının başlangıçtaki durumu ele alınmalıdır (22).

ÇİZELGE-7 : Yerleşim Yerlerine Göre Evliliğin Başlangıcındaki Aile Biçimi

YERLEŞİM YERİ	ÇEKİRDEK	ATAERKİL AİLE	GEÇİCİ GENİŞ	TOPLAM
3 Büyük Kent	47.2	37.5	15.3	100.0
Kent	28.8	53.8	17.4	100.0
Kasaba	21.0	65.0	16.0	100.0
Köy	19.7	68.2	12.1	100.0
TÜRKİYE	24.2	62.3	13.5	100.0

(21) TİMUR, s. 30.

(22) A.g.k., s. 45.

Çizelgede de gösterildiği gibi evliliğin başlangıcında köylerin aile biçiminin, ataerkil geniş ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Genelde, Yerleşim yerlerine göre aile biçimleri Çizelge-8'de gösterilmektedir (23).

ÇİZELGE-8 : Yerleşim Yerlerine Göre Aile Biçimleri

	3 B.KENT	KENT	KASABA	KÖY	TÜRKİYE
	%	%	%	%	%
Çekirdek	67.9	63.3	61.5	55.4	59.7
Ataerkil Geniş	4.6	9.7	20.0	25.4	19.0
Geçici Geniş	12.4	15.0	12.7	13.3	13.1
Parçalanmış, Eksik	15.0	11.9	5.7	5.9	8.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Çizelge-8'e bağlı olarak, aile yapısının temel toplumsal, ekonomik ilişkilerinin bağlı olduğu ve aile biçimindeki değişimin bu yapıdaki değişime bağımlı olarak açıklanması gerektiğinden yola çıkılarak, ülkemizde dört temel aile biçiminden söz edilebilir. Bu aile biçimleri ve tanımları şu şekildedir:

- Çekirdek Aile : Karı-Koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ev halkı.
- Ataerkil Geniş Aile : Aile başkanı ve karısıyla evli oğulları, gelinleri ya da bir evli oğul ve diğer bekar çocukları ile oturmaları.
- Geçici Geniş Aile : Aile başkanlarının kendi anne ve babası, bekar kardeşleri, karısının bu tür yakınları ya da her ikisinin diğer akrabalarının bulunması.
- Parçalanmış Aile : Ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı ya da kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı ailedir.

Çizelge-7 ve Çizelge-8 birlikte değerlendirildiğinde ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Çizelge-7'de görüldüğü gibi, evlilik başlanğı

cında köylerdeki geniş aile biçimi yüksek orandadır. Ancak genel Türkiye ortalamasında, Çizelge-8'de artık evlilik başlangıcı konu edilmiş tüm ülke köylerindeki genel ortalama verilmeye çalışılmıştır. Bu iki çizelge arasındaki bağlantıyı kurmak için, köy ailelerinin ekonomik yapılarına bakmak gerekmektedir. Çünkü, toprağa dayalı bir üretim biçimi olan köylerde, işlenilen toprağa olan ortaklık sayısı arttıkça, elde edilen gelirden aileye yetmemeye başlamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, aile içinde parçalanmalar olmakta ve tarım dışı üretime yönelme başlamaktadır (parçalanma, çekirdek aile için değil, geniş aile için söz konusu olmaktadır). Bu konuda yapılan bir araştırmada, belirtilen yaklaşımı destekleyen veriler Çizelge-9'da gösterilmektedir (24).

ÇİZELGE-9 : Sahip Olunan Toprak Büyüklüğüne Göre Aile Biçimi

Toprak Büyüklüğü (Dönüm)	Kuruluştaki Çekirdek	Sonradan Çekirdek	Toplam Çekirdek	Geçici Geniş	Ataerli Geniş
1—10	16.3	42.3	58.6	18.2	23.3
11—24	17.2	28.7	45.9	19.6	34.5
25—50	13.1	28.9	42.0	12.5	45.5
51—100	9.8	26.6	36.3	12.2	51.3
100'den çok	6.0	16.6	22.6	19.2	58.1

Çizelgeden de görülebileceği gibi, köy ailesinin sahip bulunduğu toprak büyüklüğüne göre, aile biçimi belirlenmektedir. Büyük topraklara sahip ailelerin % 58.1'nin geniş aile biçimini korudukları, ama toprak büyüklüğü azaldıkça geniş ailelerin azaldığı ve çekirdek ailenin çoğaldığı ortaya çıkmaktadır. Geniş aile oranında doğal olarak yıllar geçtikçe, aile bireylerinin çoğalacağından, sayıları azalmaktadır. Bu değişim, çağdaş anlamdaki çekirdek ailenin oluşundaki bir gelişim olarak ele alınamaz. Bu değişimin nedeni temelde toprak sahipliğindeki dengesizlikten doğan zorunlu aile parçalanmasıdır. Köyden göçlerin temelinde bu dengesizlik yatmaktadır. Daha önce görülen evlilik, başlangıcındaki aile biçiminin köylerde büyük bir oranda geniş aile olduğu ve bunun toprak sahipliğindeki büyüklükle korunduğu ya da korunmak istendiği ancak geçim zorluklarıyla geniş ailenin parçalanıp çekirdek aileye dönüştüğü ortaya çıkmaktadır.

(24) A.g.k., s. 57.

Köylerde oluşan bu çekirdek ailelerin, kentleşmiş toplumlardaki bağımsız aileler durumunda olmadıklarını belirtmek gerekir. Köylerde çekirdek durumundaki ailelerde akrabalar arasındaki ilişkiler ve dayanışma, kentteki ile karşılaştırılmayacak ölçüde sıkı, kapsamlı ve ölçülüdür. Bir çok ilişki ve yardımlaşma durumları onları gelirlerini paylaşmak ve sıkı ilişki içinde bulunmak zorunluluğunda bırakmaktadır. Çünkü bütün yönleri ile toplumsal güvenlik ve toplumsal denetim gereksinmesi ve bunların karşılanma süreçleri köylerde, sanayileşmiş, kentleşmiş yerleşme yerlerinde olduğundan büyük değişiklikler göstermektedir.

Türkiye'de kırsal koşullar etkinliğini sürdürmekle birlikte, toplumsal yapının aileye değişik bir nitelik kazandırarak değiştiği de bir gerçektir.

Özellikle son otuz yıldır yapısal olarak değişim içine toplumsal yaşantı, iç göçler ve kentleşme yoluyla kent topluluğunun etkinliğinde artış göstermektedir. Toplumsal değişimin yansımaları öncelikle aile yapısında ortaya çıkmaktadır.

Tarım dışı etkinliklerin egemen olduğu kentsel toplulukta, ailenin kuruluş ve yapısını da değişikliklere uğratmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi, kırsal kesimin ana geçim aracı olan toprağın, aileleri birlikte yaşamaya bağlayıcı ve birleştirici özelliği bulunmaktadır. Bu durum iş gücü türlerindeki çeşitlenme, insanların geçim uğraşmalarındaki ayrılaşma nedeniyle, kent yaşamında geçerliliğini yitirmektedir. Kent yaşamı, aileyi boyutça küçülmeye zorlamakta, çekirdek aile tipine dönüştürmektedir. Ailenin boyutlarındaki küçülme, ailenin kuruluş ve işleyiş biçiminde de değişiklikler yaratmaktadır. İkece eşlerin karşılıklı istemine dayanan bir nitelik kazanan ailede, basamaksal yapılanma yerini eşitlikçi ilkelere bırakmıştır. Bu niteliğiyle de aile, eşler arasındaki ruhsal uyum, karşılıklı gereksinimlerin karşılanması, doğan çocukların bakılıp, büyütülmesi ve eğitilmesi işlevini üstlenmiş bir birliğe dönüşmüştür (25). Başka deyişle, aile bu niteliğiyle, bireyin geleceğinin maddi güvencesi olmaktan çıkarak, bireylerin toplumsallaştırma işlevini üstlenen bir toplumsal birim haline gelmiştir.

Kent ailesinin bu niteliğiyle çocuğun tüketici bir öge olarak ortaya çıkması, çok çocuk istemini sınırlamakta, aile bireylerinin rol

(25) TUNCER, s. 7.

ve konumlarını yeniden tanımlamakta, toplumsallaştırma işlevine yeni bir anlam kazandırmaktadır.

Kent kesiminin günümüzde etkinlik kazanmasına karşın, aile içi yaşantı ve çocuğa ilişkin geleneksel modeller süregelmekte, değişen kent koşullarında ya da yeni kentleşenler arasında kırsal gelenekler etkinliğini korumaktadır.

Değişen toplum koşulları içinde geleneksel ailenin korunmasında, bir anlamda bu geleneksel modelden etkinleşmiş yasal düzenlemelerin payı olduğu söylenebilir. Örneğin Medeni Kanun'da erkek (koca), eş ve çocuklarının geçimini sağlamakla yükümlü sayılmıştır. Ancak aynı yasayla, kocayı, başta eşinin çalışması olmak üzere, çeşitli konularda aile bireyleri üzerinde kimi haklarla donatarak kadının geleneksel bağımlılığını benimseyen bir yaklaşım izlemiştir.

Toplumsal yapıdaki değişiklik, iş gücü türlerindeki çeşitlenmenin kent ailesi üstünde de etkileri bulunmaktadır. Öncelikle, ailenin yakın çevresinin daraldığı görülmektedir. Çünkü, iş gücü türlerindeki çeşitlenme, bireyi sürekli devinim içinde bulunduğu kentlerde, yakın akraba ya da tanıdıkların birarada, topluca yaşamları söz konusu değildir. Böyle birbirlerine yabancı insanlar topluluğu içinde yaşayanların yakın tanıdıklarının niceliği azalmaktadır.

Aile çevresi böylesine daralır, aile üyesi azalırken, kentlinin görece olarak daha geniş bir çevre içinde yaşamaya başladığı görülmektedir. Bu durum şu şekilde özetlenebilir. Kent ailesi;

- çekirdek ailedir,
- tarım dışı çalışma yapar,
- köylere oranla evlenme yaşı büyüktür,
- boşanma oranları daha yüksektir,
- görevleri azalmaktadır,
- yakınlık ilişkileri zayıftır,
- aile üyelerinin birbirleri üzerindeki toplumsal denetim ve baskıları zayıftır.

Bu özelliklerin yanısıra her an ve sürekli olarak diğer insanlarla, insanlığın tarih boyunca geliştirdiği, değiştirdiği, ürettiği ile bir arada yaşamaktadır. Toplum içinde ailenin iletişim ve etkileşimde bulunduğu iletişim ortamlarının payı çok büyüktür. Okul, yakın

çevre, kitle iletişim araçları, sanat-gösteri gibi, aile dışındaki kültürel ve toplumsal iletişim ortamları hem aile kurumunu hem de ailedeki bireyleri etkilemektedir.

Öte yandan, kırsal yaşantıda da iletişim ortamlarının etkililiği söz konusudur. Ancak, kırsal yaşantının iletişim ortamları hem nicelik hem de nitelik olarak değişiklik göstermekte. Bunun sonucunda da geleneksel yapının özelliği olarak etkilenme kent yaşamındaki gibi kolay gerçekleşmemektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada aile kavramı, tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile incelendi. Türk toplum yaşantısında köy ve kent ailelerinin işlevleri, yapısal ayrılıkları ile, kültürel-toplumsal-ekonomik değişimlerin toplumsal birim olan aile yaşantısını nasıl etkilediği verilmeye çalışıldı.

Belirtildiği gibi kültürel ve toplumsal yapının dayandığı temel kurum, aile kurumudur. Tarihsel gelişim boyunca ailenin, belli bir toplumsal düzene göre insanlığın sürekliliğini sağlayan bir kurum olduğu gösterildi.

Her toplumda toplumsal-kültürel-ekonomik değişimler söz konusudur. Buna bağlı olarak da aile kurumu değişime uğrar. Köy ailesinde bu değişimler basamaklı ya da aşamalı bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Özellikle hızlı değişme sürecinde, kent ailesinin yapısı, işlevi de hızla değişmekte, insanlara «aile kurumu gerekli midir, değil midir» sorusuna yöneltilmektedir.

Bu sorunun yanıtı «evet» olmalıdır. Ancak, aile kurumu ve aile kurumunu oluşturan bireylerin, salt toplumsal görevlerini yerine getirmek amacı güderek, aile kurma girişiminde bulunması söz konusu olmamalıdır. Bu durum bireylerde **ne, niçin, neden, nerede, nasıl** sorularına yanıt verebilmesini gerektirir. En azından toplumun sürekliliğini sağlama yolunda, insanın bilinçli olarak yapması gereken durumdur. Böylece insan, içinde yaşadığı toplumsal yapıya uygun **aile kültürü** yaratabilmelidir.

KAYNAKÇA

- VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler: 1984-1988.
- CEM, İsmail. **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul: 1973.
- GÜLER, Deniz. **Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu Ve Uygulamaları İle Bir Model Önerisi**, Anadolu Üni. İ.B.Y.O, Eskişehir: 1991.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar**, Cilt: 1, Remzi Kitapevi, İstanbul: 1976.
- **İstatistik Enstitüsü Genel Nüfus Sayımı**, 1985.
- MERAY L., Seha. **Toplum Bilim Üzerine**, Hil Yayınları, İstanbul: 1982.
- OZANKAYA, Özer, **Toplumbilime Giriş**, 3. Basım, Ankara Üni. S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara: 1979.
- ———, **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür**, Ankara Üni. S.B.F. Yayınları.
- SERDAROĞLU, Servet. **Aile Çevresi**, Redhouse Yayınevi, İstanbul: 1972.
- ŞAHİNKAYA, Rezzan. **Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile**, Ankara Üni. Ziraat Fakültesi Yayınları: 287, Ankara: 1967.
- TİMUR, Serim. **Türkiye'de Aile Yapısı**, Hacettepe Üni. Yayınları No: D, 15, Ankara: 1972.
- TUNCER, Oya, «Çocuk ve Aile Çevresi», **Çocuk Ve Eğitim**, TED Yayınları No: 3, Ankara: 1980.
- **Türkçe Sözlük**, 6. Baskı. TDK Yayınları, Ankara: 1974.